

ties, een index van eigennamen en een uitgebreide inhoudsopgave die het boek zeer hanteerbaar maakt.

J. van Herwaarden

NIEUWE GESCHIEDENIS

G. Jaspers, *De zestiende eeuw in de Stadsbibliotheek Haarlem* (Amsterdam: De Buitenkant, Haarlem: Stadsbibliotheek, 1997, 349 blz., f59,50, ISBN 90 70386 82 8).

Op 22 mei 1596 besloot het stadsbestuur van Haarlem tot de stichting van 'eene Libry'. Aanzet tot dit besluit was waarschijnlijk het vooruitzicht op de verwerving van het eigendom van de Commanderie van de orde van Sint Jan; zodra de laatste johannieter overleed, zouden de bezittingen — waaronder een flinke bibliotheek — in handen van de stad vallen. Sinds 1580, toen een begin werd gemaakt met de onteigening van geestelijke goederen, waren ook andere kloosterbibliotheken in bezit van de stad gekomen, die vervolgens in de librij belandden. Met de dood van johannieter Andries van Souwen in 1625 zag de jonge instelling haar collectie uitgebreid met meer dan vierhonderd boeken.

We kennen deze librij intussen als de Stadsbibliotheek Haarlem, gevestigd in de voormalige schuttersdoelen in de Gasthuisstraat. In 1996 werd uitvoerig stilgestaan bij het vierhonderdjarig bestaan van de bibliotheek. Een jaar later werd het jubileum luister bijgezet met de uitgave van een prachtig boek: *De zestiende eeuw in de Stadsbibliotheek Haarlem*. In deze inventaris komt de volledige collectie zestiende-eeuwse drukken aan bod, dat wil zeggen: 737 boekwerken en 93 fragmenten. De keuze voor de germanist Gerard Jaspers als auteur en samensteller lag voor de hand. Jaspers is zeer vertrouwd met het bezit van de Stadsbibliotheek, waaraan hij diverse publicaties heeft gewijd. Zo verscheen eerder van zijn hand *De blokboeken en incunabelen in Haarlems Libry* (Haarlem, 1988).

Jaspers' nieuwe werk is veel meer dan de droge opsomming die men zich doorgaans bij een inventaris voorstelt. In de eerste plaats zijn er de vele, bijzondere afbeeldingen: honderdtwintig, waarvan twintig in kleur. Fraai zijn bijvoorbeeld een gewapende kikvorsman (uit Flavius Vegetius Rhenanus, *De re militari libri IV*, Parijs, 1553)), een blad uit een missaal van het bisdom Breslau (Johann Haller en Sebastian Hyber, Krakau, 1505), een kaart van IJsland (uit de *Atlas* van Gerard Mercator, Duisburg/Düsseldorf, 1595), een keizersnee-bevalling (uit Gaius Suetonius Tranquillus, *Vitae XII Caesarum*, Venetië, 1506)) en een aantal titelranden, verzorgd door Hans Baldung Grien, Lucas Cranach, Ambrosius Holbein en Hans Holbein de Jongere. De variatie in voorstellingen typeert de verscheidenheid van het zestiende-eeuwse bestand, dat voor bijna zeventig procent in het Latijn is gedrukt. Niet alleen de kloosterbibliotheken, ook andere instellingen en particulieren hebben in de loop der tijd bijgedragen aan de totstandkoming van dit bijzondere bestand. Zo vulde Haarlem de collectie in de late zeventiende eeuw aan met juridische, geschiedkundige en klassieke werken uit de belangrijke verzamelingen van Joachim van Wevelinchoven en Caspar Fagel, die na hun dood werden geveild. In 1841 ontving de Haarlemse Stadsbibliotheek een bijzondere collectie Nederlandstalige liedboekjes en religieuze volksboekjes uit de erfenis van de schrijver Adriaan van der Willigen. Nog maar twintig jaar geleden kreeg de Stadsbibliotheek de banden van de Haarlemse rederijderskamer De Pelicaen, beter bekend onder het motto 'Trouw moet blycken', in beheer.

De gevarieerde collectie wordt door Jaspers uitgebreid becommentarieerd, met speciale aan-

dacht voor een aantal drukkers, voor provenances, voor vormgeving van het titelblad, en voor teksten, auteurs en taal. Per genre licht hij de werken toe. Het geheel wordt gecompleteerd met registers van auteursnamen, trefwoorden, drukkers en uitgevers en provenances. Wie belangstelling heeft voor de boekhistorie van de zestiende eeuw of meer in het algemeen in het betreffende tijdvak is geïnteresseerd, hoeft *De zestiende eeuw in de Stadsbibliotheek Haarlem* maar eenmaal ter hand te nemen om het onmiddellijk aan de eigen librij te willen toevoegen. Dit is voor een belangrijk deel te danken aan de bijzonder fraaie uitvoering van dit gebonden boek (vormgeving: Gerrit Noordzij) en niet in het minst aan de prijs, die de beide uitgevers laag hebben weten te houden.

Gabriëlle Dorren

H. Klink, *Opstand, politiek en religie bij Willem van Oranje 1559-1568. Een thematische biografie* (Dissertatie Utrecht 1997; Heerenveen: J. J. Groen en zoon, 1997, 392 blz., f49,50, ISBN 90 5030 870 8).

Huibrecht Klink promoveerde in 1997 aan de Universiteit Utrecht op deze studie over de verzetstheorie bij en rond Willem van Oranje in de jaren voorafgaande aan de Nederlandse Opstand. De auteur heeft zich niet beperkt tot de reeds uitgegeven bronnen over Oranje en de Opstand, maar gebruikt volop vele nog onuitgegeven brieven en een nauwelijks bekend en tot nu toe ongepubliceerd verdedigingsgeschrift van de prins uit 1568 dat, zoals hij zelf in zijn boek stelt, 'af en toe een erg persoonlijk karakter draagt' (17).

Om zijn materiaal te interpreteren volgt Klink enigszins het spoor dat reeds door Martin van Gelderen (*The political thought of the Dutch revolt*, 1992) is gevolgd, gebaseerd op de ideeën van Quentin Skinner (*The foundations of modern political thought*, 1978). Tekst en context worden in harmonie met elkaar bestudeerd en zodoende kent het boek een dubbele leidraad: de bronteksten en de precieze chronologische context worden nauwkeurig geanalyseerd en met elkaar in verband gebracht. Maar hier huist wat mij betreft een groot gevaar. Want hoewel de auteur veel aandacht heeft voor de politieke context van de geschriften, gaat zijn voorkeur ontegenzeggelijk uit naar de religieuze context. Zo kan de keuze van de context de betekenis van de tekst gaan beïnvloeden.

Deze interpretatie wordt bevestigd door de opbouw van de studie. De eerste twee hoofdstukken bespreken respectievelijk de verzetsideeën binnen het lutheranisme en het calvinisme. Voordat de jonge Oranje zijn intrede doet zijn we zo reeds op bladzijde 75 aangekomen. Er bestaat dan geen mogelijkheid meer om deze edelman in een meer wereldse context te plaatsen, zoals Koen S wart dit voor ogen had (zie *BMGN*, XCIX (1984) en *Willem van Oranje en de Nederlandse Opstand 1572-1584* (Den Haag, 1994)). Tussen de Oranje van Klink uit de jaren 1559-1568 en die van Swart uit de jaren 1572-1584 bestaan weinig overeenkomsten. Er zal een historische tovenaarsleerling nodig zijn om middels de vier overgebleven jaren een brug te slaan tussen de beide persoonlijkheden van de Zwijger.

De belangrijkste bijdrage van deze studie is de ontrafeling van de contacten van Oranje met het Duitse Rijk en dan vooral met de Lutherse vorsten. Klink toont overtuigend aan dat de vrije structuur van het Duitse Rijk en de daar bereikte godsdienstvrede het denken en de houding van Oranje meer beïnvloed hebben dan in de Nederlandse literatuur wordt aangenomen. Dit biedt de auteur de mogelijkheid de uitlatingen van Oranje te plaatsen in een lutherse context.

In zijn eerste hoofdstuk heeft hij ons echter duidelijk laten zien dat de lutherse verzetstheorie vooral gebaseerd was op de traditionele constitutionele theorie binnen het Duitse Rijk. Door